

Förändrade prisrelationer och utslaget kapital — vad är produktionskapaciteten värd?

Är den svenska industrins produktionskapacitet rätt anpassad till den efterfrågan som ett konjunkturuppsving för med sig? Värdet av kapaciteten kan snabbt urholkas av förändrade relativpriser och teknisk utveckling. En otillräcklig förnyelse ökar då riskerna för att inflationen tilltar på nytt.

GUNNAR ELIASSON

Vid varje ögonblick kan man beskriva en ekonomi med hjälp av en *position* och en *rörelse* framåt i tiden som i sin tur bestäms av historien samt möjligheterna att påverka rörelseriktningen. Prognosen består i att beskriva rörelsens styrka och riktning. Positionsbestämningen är egentligen viktigast för den ekonomiska politiken. Innan man beslutar sig för vart man vill hän är det bra att veta var man befinner sig. Detta låter enkelt och självklart, men är ett lika svårt problem som att påverka utvecklingen med ekonomisk politik och är bra att hålla i minnet när vi försöker förstå vad som händer ekonomiskt i dag. Vet vi *var* vi befinner oss, *vart* vi är på väg och *vad* vi gör när vi för ekonomisk politik?

Svensk ekonomi befinner sig i dag i efterkrigstidens, kanske tjugonde seklets, djupaste konjunkturavmattning. Den statistik vi har visar på ett ogynnsamt läge gentemot de flesta OECD-länder. Den svenska inflationen ligger över genomsnittet för industriländerna, tillväxten långt under, och industrinvesteringarna minskar med tvåsiffriga tal.

Samtidigt visar industriförbundets senaste planenkät att produktionen i industrin med vissa nyanställningar skulle ha kunnat höjas med nästan 20 procent 1977. Utan nyanställningar (dvs givet den faktiska bemanningen i varje företag för sig) skulle den ha kunnat höjas med drygt 8 procent. Den faktiska förändringen 1977 var *minus* drygt 4 procent.

För att få rätt perspektiv på situationen bör vi dock erinra oss att vi för två år sedan ansåg att vi befann oss i exakt motsatt läge. Våra data såg "bättre" ut än OECD-genomsnittet. Vi fick beröm för vårt sätt att sköta den ekonomiska politiken. Somliga anser att den politiken förklarar vårt ekonomiska elände i dag. Andra menar att politiken inte spelat någon roll; dvs det hade blivit ungefär samma utveckling även om vi fört en annan ekonomisk politik. Det är fackekonomerna som talar så här mångtydigt. Politikern, beslutsfaktaren, företagsledaren har all anledning att vara förbryllad. Vem skall han ta råd av?

KONVOJEFFEKT

Vi vet att om ett land på olika sätt stimulerar efterfrågan hemma så sprider det landet små stimulansvågor till övriga länder — och tvärtom.

Vågornas storlek beror på utrikeshandels sammansättning och storlek för varje land. Sverige sprider stora vågor till de övriga nordiska länderna. Västtyskland sprider enligt gjorda studier de största vågorna i Europa. Om alla länder stimulerar samtidigt uppstår en kaskadeffekt eller "konvojeffekt" som det börjat kallas under de senaste månaderna — och vice versa. Man kan faktiskt ibland gemensamt lyfta varandra i håret i sådana här sammanhang.

Om ett, speciellt ett litet och med omvärlden ekonomiskt integrerat, land stimulerar sin ekonomi ensamt, försätter det sig snabbt i en otrevlig balanssituation med stora utrikeshandelsunderskott. Det var vad Sverige gjorde 1975 och 1976. Den politiken har inte visat sig vara bra för Sverige, därför att det europeiska ekonomiska uppsving som startade redan 1976 kom av sig och följdes av en långt utdragen sk paus. Det är inte 100-procentigt fastställt — men nästan — att medveten ekonomisk politik bland industriländerna åstadkommit dessa slöseri med resurser som har få motsveken någon gång tidigare. Har detta varit nödvändigt? Varför bildade inte alla europeiska länder då en ekonomisk-politisk "konvoj" för att motverka oljeprischockens depressiva effekter, och varför gör de det inte nu för att åntligen få bättring i de dystra siffror som fortfarande beskriver världsekonomin?

FELFÖRDELAD KAPACITET

De länder som inte vill stimulera har hela tiden hänvisat till inflationsrisken. Vi måste gå igenom denna hästkur för att driva ut in-

flationssjukan, anser många.

Hur kan då i detta läge (med extremt dåligt utnyttjade resurser i hela industrivärlden) en höjning av utnyttjandegraden genom efterfrågestimulans innebära en inflationsrisk? Normalt borde den inte finnas. Två skäl kan dock framföras.

- Den ökade efterfrågan, som skulle uppstå vid stimulans, stämmer inte med fördelningen av outnyttjad kapacitet.
- Den stämmer inte med fördelningen av oanvänd arbetskraft.

De priser som kommer att gälla vid en allmän stimulanspolitik efter den chockvåg av prisstörningar som löpt genom de senaste fem åren innebär att en inte försunbar del av produktionskapaciteten i svensk industri, särskilt råvaruindustri, är ekonomiskt utslagen; samtidigt skulle produktionskapaciteten inte räckta till på annat håll vid ett ekonomiskt uppsving.

På samma sätt är arbetskraften felfördelad på industrier och geografiska områden. För att få fram ett mot efterfrågan svarande utbud måste den med löneglidning stimuleras loss från sina nuvarande lösningar i företagen, ur AMS program eller andra subventionerade sysselsättningar.

Det blir bara inflation som resultat om vi inte radikalt ändrar vår arbetsmarknadspolitik, hävdar många. Det stämmer i princip. Vi har lyckats simulera liknande förlopp i en datormodell. Frågan är bara hur hårda lösningarna är i verkligheten och hur politiskt omöjliga lösningarna är. Det är en fråga om kvantitativ kunskap om hur vår ekonomi fungerar, som vi tyvärr inte besitter i dag.

EXPORTEFTERFRÅGANS SAMMANSÄTTNING

Självfallet kan vi inte med ekonomisk politik enbart i Sverige höja utnyttjandegraden till

normal nivå i en ekonomi av svensk typ, där mer än hälften av industrins produkter exporteras. Vi gjorde ett tappert eget försök 1975—76, på tvären mot nästan alla andra länder och får nu ta konsekvenserna i form av de siffror som jag angav inledningsvis. Endast en bråkdel av den inhemska efterfrågestimulans som krävs för att få upp svenska kapacitetsutnyttjandet till normal nivå skulle få inflationen att blomstra upp över alla gränser. Produktionsstrukturen i landet är helt enkelt fel för sådana ekonomisk-politiska övningar. Samma slutsats gäller naturligtvis i lika hög grad försök att suga upp all överbliven arbetskraft i den offentliga sektorn.

Får vi då rätt efterfrågemix via världshandeln om alla europeiska länder bidrar ekonomisk-politisk konvoj och hakar på USA:s expansionspolitik? Det vore onekligen sorgligt om det så småningom visar sig att de senaste årens bedrävelser enbart berott på envisa politiker som inte kunnat, eller inte velat, samarbeta över gränserna. Jag är själv benägen att luta åt den tolkningen, men jag skall villigt erkänna att jag inte kan göra anspråk på att ha det självklart rätta svaret. Vi känner tyvärr inte särskilt väl hur den samlade efterfrågemixen numera ser ut i förhållande till fördelningen av outnyttjade eller felutnyttjade resurser vid en normal uppgång i Europakonjunkturen. Kommer Europa i samma utsträckning som tidigare att producera sitt eget stål? Kommer stål och annan produktion i världen i samma utsträckning som tidigare att utnyttja svenska råvaror? Vilket produktsortiment kan vi offerera för export på kommersiellt meningsfulla villkor och utan subventioner vid de prisrelationer som nu gäller på världsmarknaderna jämfört med för 5 å 10 år sedan? Finns produktionsutrustningen på rätt plats, och avslöjas detta av kapacitetsutnyttjandet till vilken grad? Finns arbetskraften rätt fördelad och, om inte, kommer arbetsmarknadens lagar, institutioner

och attityder att hjälpa eller stjälpa den ömflyttning mellan uppgifter och geografiska orter som kan bli nödvändig? Läger man ihop den debatt och de förhågor som ventilerats i detta sammanhang finns det anledning att vara dystyr. Håller den svenska ekonomin på att bli strukturellt senil? Det är en fråga som utländska besökare inte sällan ställer. Hur rimmar detta med det beröm vi fick av OECD för två år sedan och den optimism som gällde i hela näringslivet 1974 och delar av 1975?

SJUNKANDE INVESTERINGAR

Låt oss först konstatera att Sverige i så fall inte är ensamt bland industriländer om att visa ålderssymptom av det slag jag beskrivit, om de skall kallas så. Alla Europas industriländer blir då åldringar med en liknande symptombild. Låt mig sedan tillägga att även om ovan nämnda batteri av förhågor i princip är motiverade är det mycket lätt att i dagens läge överdriva strukturproblemet. Jag skulle i stället vilja betona de långsiktiga konsekvenserna av konjunkturpolitiken. Låt mig illustrera.

Västtyskland har sedan 1974 fört en ekonomisk politik som varit rakt motsatt den svenska. De svenska siffrorna får illustrera vad politik av västtysk modell har resulterat i för hela industrilandsområdet. Bortfallen efterfrågan via världshandeln har inte bara resulterat i outnyttjade resurser utan även helt naturligt i extremt låg lönsamhet och kraftigt minskad investeringsverksamhet. Företag har bränt sig finansiellt och blivit försiktiga. Det investeras nu inte optimistiskt för framtiden i industrin, och det syns klart i statistiken över hela Europa och i Sverige (minus 15 procent förra året och minus 15 procent också i år enligt Industriförbundets senaste prognos). Det kommer förmodligen att dröja länge innan man startar optimis-

tiska expansionsprogram. Dels vill företagen först ha säkra tecken på en uppgång. Dels uppfattas i dag prissignalerna på världsmarknaderna som mer opålitliga än tidigare. Det mesta talar för försiktighet. I industrier med framtiden för sig är man osäker och vågar inte. I problemindustrierna vet man i dag att man inte skulle ha investerat för några år sedan. Det saknas just nu både reellt och psykologiskt lönsamma investeringsobjekt. När uppsvinget kommer räcker kapaciteten inte till där den behövs, samtidigt som den finns i överflöd på annat håll. Den enda säkra slutsatsen som vi kan dra ur detta är att vi får finna oss i ett antal framtida år med lägre tillväxt totalt. Allt tal om brist på finansiering och riskkapital är i detta sammanhang ett felaktigt sätt att uttrycka att tron på framtida lönsamhet saknas. Bristen på bra, dvs företagsekonomiskt lönsamma, investeringsprojekt undanröjer vi inte med nya kreditinstitut, statliga företagssubventioner eller fackliga löntagarfonder. I sämsta fall kommer institutionella "lösningar" att följa de reella problemen tills de blivit riktigt stora.

Existerande kapacitet slits ekonomiskt enbart av det faktum att tiden går och av att teknik och priser förändras. Alla stora ekonomisk-politiska reglersystem av typen nationella ekonomier, har samtidigt en stark tendens att så småningom stabilisera sig av sig själva. Vändpunkten uppåt kan bli häftig och oväntad; vi har i dag inga metoder att förutsäga när detta kan inträffa. Med ovanstående bakgrundsteckning är det lätt att förstå vad som kommer att hända med inflationen om detta uppsving inträffar. Produktionskapacitet och utbud anpassar sig normalt mycket långsammare än efterfrågan i vändpunkterna om inte stora överlager och snabbt mobiliserbar reservkapacitet existerar. Det är fullt möjligt att den onyanserade antiinflationpolitiken i vissa industriländer under senare år i själva verket kommer att visa sig ha givit upphov till mer inflation i det långa

loppet. Från många synpunkter vore det till och med att föredra om det ekonomiska uppsvinget i världen tog mycket god tid på sig. Detta betyder dock samtidigt att Europas arbetslöshetstal kommer att förbli höga eller högre fem, kanske tio år till, och att vi köper de ekonomiska systemens stabilitet till priset av politiska system som knakar i sina fogar.

ANTIINFLATIONSPOLITIK KAN GE MER INFLATION

Frågan är alltså om en osäker "vinst" i form av en snabbare nedgång i inflationstalen varit värd dessa risker. Vår med stor möda uppbyggda frihandelsmoral, som svarat för en väsentlig del av vår ökade ekonomiska välfärd under efterkrigstiden står på spel. I somliga länder (inklusive Sverige) har förslag till väsentliga ingrepp i marknadsekonomins funktion vunnit politiskt gehör utan att det finns något dokumenterat kunnande som säger något annat än att den totala ekonomiska välfärden i landet skulle bli lidande på kuppen. Allt detta för att några länder fullt demokratiskt och med full nationell suveränitet hållit lekstuga på det ekonomisk-politiska planet?

Sammanfattningsvis bör vi därför kunna säga att:

- (1) Om den hittillsvarande recessionen hållit tillbaka investeringar och kapacitetstillväxt tillräckligt kraftigt bland industriländerna,
 - (2) om förskjutningar i prisrelationerna som inträffat under senare år ekonomiskt slagit ut tillräckligt mycket gammal kapacitet, och
 - (3) om arbetskraften numera inte längre reagerar och flyttar på sig på tidigare normala ekonomiska incitament,
- så kan en stimulanspolitik på bred front i hela OECD-området i dag vara utlösande för en ny inflationsvåg som sprider sig mellan länderna. Allteftersom värld recessionen fortsätter börjar detta tyvärr alltmer bli en realistisk konsekvens av antiinflationpolitiken.